

Summary

In this study I present an ethnographic sketch of a cluster of communities in the greater Sela area, which is situated in the southwest corner of the Mek culture area in the Eastern Highlands of Irian Jaya, Indonesia. These communities inhabit the valleys of the Thay, the Hao and the Weip river. The population numbered approximately 2900 people in 1989. Because very little is known about the Sela people, this study is no more than a first attempt to chart the economic, social and religious dimensions of their culture.

Chapter 1 begins with an overview of the various groups found within the Mek culture area. This is followed by a brief description of the neighbouring societies of the Mek communities. In this way, a rough outline is drawn of the geographical and cultural mosaic in which the Sela people find their niche.

Information is then given about the weather patterns in the Sela area and the impact of the climate on the life of the people. The average rainfall over a period of ten years is 4035 mm per year; the average number of raindays is 287 per year. A few other natural 'events', such as earthquakes and mountain winds, are also referred to.

In 1984, a census was taken by me in the Sela area. The demographic information was rechecked and updated in 1988/89. A number of significant changes were noted at that time, and they are included in the discussion. Some of the data (about households, age groups and migration patterns, for example) are presented in this chapter, while information on marriage and clans is found in chapter 3.

After this a brief account is given of what is commonly called the history of the contact between the Mek communities and the 'outside' world, which began in 1910, but developed in earnest in the 1960s.

The last section of this chapter deals with the conditions under which I carried out my research among the Sela people.

In Chapter 2, the economic domain of the culture of the Sela people is discussed. In other words, what are some of the ways in which they interact with their environment and utilize it to maintain a sustainable way of life? The first part of this chapter deals with the food resources available to the Sela people. One way of obtaining food is by gathering (that is to say collecting, hunting or trapping) certain

plants or animals. Another, more important, way is by raising domestic animals, particularly pigs. However, the Sela people are essentially agriculturalists, as almost all highlanders are. Sweet potatoes is their staple. Other important food crops are taro, sugarcane and bananas. Their agricultural activities, such as preparing gardens and maintaining them, are generally well adapted to the harsh environment in which they live. How food is grown, prepared for consumption and also shared with others, is briefly mentioned.

In the second part of this chapter, the various forms of the material culture are discussed. They have been divided into the following categories: attire or clothing, self-decoration, tools and utensils, weapons and defensive equipment, and finally houses and settlements. This is followed by a section on expressions of art, in particular the *mos* songs and dances. In the final section I outline the counting system used by the Sela people, which has a base of 27. A list of the numerals and the body parts to which they correspond ends this chapter.

Chapter 3 deals with the social dimension of the culture of the Sela people. Various ways in which they interact with one another, as individuals and as a community, are considered. The chapter begins with an overview of the major phases in the life cycle of a person, namely his or her birth, childhood and adolescence, adulthood and marriage, and finally old age and death. As part of the overview, the occurrence of (female) infanticide, the *wit* initiation of the boys and the *lila'* ceremony for young men are discussed. The form of behaviour known as *pabya* (sexual intercourse between proscribed marriage partners) and the way in which the society takes action to contain its perceived danger are also examined.

Then the kinship system of the Sela people is presented. The kin terms are outlined in a series of charts. Their consanguineal and affinal ranges are tabulated. Each of the terms is briefly discussed. A description of how the system actually functions ends this section.

After this, the clans (*sisya'*) are discussed. There are approximately forty of such social groups in the greater Sela area. Many of them are clustered together; their mutual relationship is compared to that between a brother and a sister. It appears that a western and an eastern layer of clans, with some overlap, are found in the (actual) Sela area. At the end of this part, the impact on the marriage system is considered.

The final sections focus on the community leaders, on exchange and trade, and on conflicts and the way in which they are resolved.

In Chapter 4, some of the aspects of the religious domain are explored. My information is sketchy and tentative. The conceptions and stories of the origin of the universe and its inhabitants are first considered, including the role of the *yùli*

kal. This is a tree believed to have risen high in the centre of the Sela area. From its – falling – branches various peoples are thought to have come into being.

Then the spirit beings and their impact on the life of the people are discussed. In this section I also pay attention to beliefs concerning sickness and death.

Some people within the Sela communities are qualified and able to communicate with the ‘other’ world, as healers or as sorcerers.

Finally, the chapter gives some information about sacred places, sacred constructions, and sacred objects of which the *kilabi* shields and the *yogaba* stones are mentioned in particular.

In Chapter 5, the changes in recent years within the economic, social and religious spheres of life are documented. The horizon of the world as the Sela people have long known it has widened without precedent because of these processes. They have not always had a positive effect. When the Sela people became too dependent on outside support to maintain their new way of life, they were sometimes forced to readjust after the departure of the ‘outsiders’. This never results, however, in a complete return to their former way of life.

These changes have been introduced primarily from the outside, most of all by foreign missionaries. From the beginning, however, church evangelists and medical workers from other parts of the Central Highlands in Irian Jaya were just as much, if not more, instrumental in bringing about changes. At a later stage, school teachers arrived at Sela Valley. The role of the government has been mostly indirect.

The Sela people never became passive recipients, however. On the contrary, some of them adopted new ideas and introduced them to their own communities.

For this reason, I do not think that we can (continue to) speak in terms of ‘agents’ or ‘recipients’ of change. Together, we are participants in this process of life – a fundamental gift to mankind – and we are, therefore, also together responsible for protecting (tradition) and developing (change) it. This means two things.

First, if the ‘agents’ of change themselves do not change in and through this process, they cannot be participants of change in the true sense. Both partners change, indeed they cannot do so otherwise.

Second, because they are human beings, participants in this process are equal to each other, in identity, in dignity and in self-worth. In respect to the Sela people as well as other highlanders, this means that they are fully qualified and competent to actively participate, as mature and capable partners, in the processes of change that are now underway, on the local as well as the national level. I have full confidence in them, and they deserve our respect and loyalty.

Samenvatting

In deze studie wordt een etnografisch overzicht gegeven van enkele samenlevingen in de Sela-regio, welke gelegen is in het zuidwestelijk deel van het Mek-cultuurgebied in het Oostelijk Bergland van Irian Jaya, Indonesië. Deze gemeenschappen bevolken de dalen van de rivieren Thay, Hao en Weip. In 1989 telde de bevolking ongeveer 2900 personen. Omdat er nagenoeg niets bekend is over deze bevolking, is deze studie niet meer dan een eerste aanzet om de economische, sociale en religieuze dimensies van hun cultuur in kaart te brengen.

Hoofdstuk 1 begint met een overzicht van de verschillende groepen die in het Mek-cultuurgebied worden aangetroffen. Dit wordt gevolgd door een korte beschrijving van de samenlevingen die grenzen aan die van de Mek. Op deze wijze wordt in enkele ruwe trekken het geografische en culturele mozaïek geschetst waarin de Sela-bevolking haar plaats inneemt.

Vervolgens wordt enige informatie gegeven over de weersomstandigheden in het Sela-gebied en de invloed daarvan op het leven van de mensen. De gemiddelde regenval per jaar, gemeten over een periode van tien jaar, is 4035 mm; het gemiddelde aantal regendagen per jaar bedraagt 287. Verder worden enkele natuurverschijnselen, zoals aardbevingen en bergwinden, in het kort aangestipt.

In 1984 werd door mij een census in het Sela-gebied gehouden. De demografische gegevens werden in 1988/89 opnieuw gecontroleerd en tevens bijgewerkt. Er werden toen een aantal belangrijke veranderingen genoteerd en deze worden in de discussie betrokken. Gegevens over ondermeer de huishoudens, leeftijdsgroepen en migratievormen worden in dit hoofdstuk behandeld, terwijl informatie over huwelijk en clans in hoofdstuk 3 te vinden is.

Hierop volgt een korte beschrijving van wat doorgaans de geschiedenis van het contact tussen de Mek-samenlevingen en de 'buitenwereld' genoemd wordt. Dit contact kwam voor het eerst in 1910 tot stand, maar werd pas in de zestiger jaren intensief.

In het laatste deel van dit hoofdstuk worden de omstandigheden, waaronder ik mijn onderzoek in de Sela heb uitgevoerd, behandeld.

In Hoofdstuk 2 wordt het economische aspect van de cultuur van de Sela-bevolking besproken. De vraag is op welke wijze deze mensen 'omgaan' met het milieu

waarin zij leven en er gebruik van maken bij de vormgeving van een verantwoorde levenswijze. Het eerste deel van dit hoofdstuk behandelt de voedselbronnen die de Sela-mensen ter beschikking staan. Voedsel wordt allereerst verkregen door het verzamelen (inzamelen, jagen of strikken) van bepaalde planten of dieren. Als bron van voedselvoorziening is het varken van grotere betekenis. De Sela-mensen zijn echter, zoals bijna alle bergbewoners, in hoofdzaak landbouwers. De zoete aardappel is hun hoofdvoedsel. Andere belangrijke gewassen zijn taro, suikerriet en bananen. De landbouwactiviteiten, zoals het maken en onderhouden van tuinen, zijn over het algemeen bijzonder goed aangepast aan de harde omstandigheden waarin de Sela-mensen leven. Het verbouwen, oogsten en bereiden van voedsel wordt in het kort geschetst, evenals het delen ervan met anderen.

In het tweede deel van dit hoofdstuk worden de verschillende vormen van de materiële cultuur behandeld. Deze is verdeeld in de volgende categorieën: kleding, tooi, gereedschappen en huisgerei, wapens en verdedigingsuitrusting, en tenslotte woningen en nederzettingen. Hierna volgt een bespreking van kunstuitingen, in het bijzonder van de *mos*-liederen en *mos*-dansen. Tenslotte wordt het telsysteem, dat het getal 27 als grondtal heeft, geschetst. Een tabel met telwoorden en lichaamsdelen die daarmee corresponderen is toegevoegd.

Hoofdstuk 3 behandelt de sociale dimensie van de Sela-cultuur. Het gaat dan vooral om de verschillende wijzen waarop de Sela-mensen met elkaar omgaan, als individu of als gemeenschap. Het hoofdstuk begint met een overzicht van de belangrijkste fasen in de levensloop van de Sela-bewoner, namelijk zijn of haar geboorte, jeugd en puberteit, volwassenheid en huwelijk, en tenslotte ouderdom en dood. Binnen dit overzicht wordt ook aandacht geschonken aan de gewoonte om pasgeboren kinderen te verwerpen, bij voorkeur meisjes (*preferential female infanticide*), aan de *wit*-initiatie van jongens en aan de *lila*'-ceremonie voor jongemannen. Tevens worden de gedragsvorm die bekend staat als *pabya* (sexuele gemeenschap tussen partners die niet met elkaar mogen huwen) en de wijze waarop de samenleving maatregelen neemt tegen wat als een grote bedreiging voor de gemeenschap wordt gezien, in dit kader besproken.

Vervolgens wordt het verwantschapssysteem behandeld. De verwantentermen worden in een aantal genealogische schema's aangegeven. De reikwijdte van deze termen onder zowel bloedverwanten als aanverwanten wordt verder in een tabel weergegeven. Daarna wordt elke term afzonderlijk behandeld. Verder wordt beschreven hoe het systeem in de praktijk functioneert.

Hierna worden de clans (*sisya*') besproken. Er worden ongeveer veertig van dergelijke sociale groepen in de Sela-regio aangetroffen. Vele ervan zijn in groepen gebundeld; de onderlinge relatie wordt vergeleken met die van broer en zusster. Het blijkt dat in het eigenlijke Sela-gebied twee elkaar enigszins overlappende

lagen van clans worden aangetroffen, een westelijke en een oostelijke. Aan het eind van dit gedeelte wordt de invloed van het clansysteem op het huwelijks-systeem behandeld.

Tenslotte wordt in het kort aandacht geschonken aan de vooraanstaande persoonlijkheden in de gemeenschap, aan handel en ruil, alsmede aan conflicten en de wijze waarop deze worden bijgelegd.

In Hoofdstuk 4 worden enkele aspecten van het religieuze domein van de Sela-cultuur verkend. Mijn informatie is bij lange na niet volledig en is daarom voorlopig van aard. Allereerst worden de voorstellingen en verhalen over de oorsprong van de wereld en haar bewoners besproken. Daarin speelt de *yūli kal* een belangrijke rol. Dit is een boom waarvan men (in de eigenlijke Sela) gelooft dat deze eens hoog oprees in het midden van het Sela-gebied. De verschillende volken zijn voortgekomen uit de – neervallende – takken van deze boom.

Hierna worden de geesten en hun invloed op het leven van de mensen behandeld. In dit gedeelte schenk ik ook aandacht aan bepaalde voorstellingen rond ziekte en dood.

Sommige personen binnen de Sela-samenleving worden 'bevoegd' geacht en zijn in staat om met de 'andere' wereld te communiceren, ten voordele (genezing) of ten nadele (ziekte, dood) van hun medemensen.

Tenslotte beschrijf ik enkele sakrale plaatsen, constructies en voorwerpen, waarvan in het bijzonder de ceremoniële *kilabi*-schilden en de *yogaba*-stenen worden vermeld.

In Hoofdstuk 5 worden de veranderingen, die zich in de afgelopen jaren binnen de economische, sociale en religieuze levenssituaties hebben voorgedaan, gedocumenteerd. De horizon van de wereld, zoals men die in de Sela van oudsher heeft gekend, heeft zich als gevolg van deze processen zonder weerga verbreed. Deze veranderingsprocessen hebben niet altijd een positief gevolg gehad. Toen de Sela-mensen teveel afhankelijk werden van de buitenwereld voor het in stand houden van de nieuwe levensstijl, werden ze soms gedwongen tot een herstructurering daarvan na het vertrek van de 'outsiders'. Dit leidt echter nooit tot een volledige terugkeer naar de oude levensstijl.

Deze veranderingen zijn voornamelijk van buitenaf geïntroduceerd, vooral door zendingswerkers uit het Westen. Maar van meet af aan hebben evangelisten en medische werkers uit andere delen van het Centrale Bergland van Irian Jaya een even grote, zo niet grotere, rol gespeeld in het teweegbrengen van veranderingen. In een later stadium kwamen hier de schoolonderwijzers nog bij. Het bestuur heeft tot nu toe een meer indirecte rol gespeeld.

De Sela-mensen hebben zich echter nooit passief opgesteld in dit proces.

Integendeel, enkele van hen hebben nieuwe ideeën opgepikt om die vervolgens onder hun dorpsgenoten te introduceren, soms met veel enthousiasme en een grote overredingskracht.

Daarom denk ik niet dat we kunnen (blijven) spreken in termen van 'bemiddelaars' of 'ontvangers' van verandering. Wij zijn tezamen deelgenoten van dit levensproces – een fundamentele gave aan de mensheid – en zijn daarom ook gezamenlijk verantwoordelijk voor zowel de instandhouding (traditie) als de ontwikkeling (verandering) ervan. Dat houdt tweeërlei in.

In de eerste plaats, als de 'bemiddelaars' van verandering zelf niet veranderen tijdens of als gevolg van dit proces, dan kunnen ze in wezen geen deelgenoten hiervan worden. Beide partners veranderen, en er is volgens mij geen alternatief.

In de tweede plaats, omdat zij mensen zijn, zijn de participanten aan dit veranderingsproces aan elkaar gelijkwaardig, in identiteit, in waardigheid en in zelfwaarde. Dat betekent met betrekking tot zowel de Sela-bevolking als de andere bewoners in het Centrale Bergland, dat zij geheel en al bekwaam en gerechtigd zijn om als volwassen en competente partners actief deel te nemen aan de veranderingsprocessen, die nu op zowel plaatselijk als nationaal niveau op gang zijn gekomen. Ik heb het volste vertrouwen in hen, en zij hebben recht op ons respect en onze loyaliteit.

Ringkasan

Dalam studi ini ditunjukkan suatu sketsa etnografi dari sejumlah komunitas, yang penduduknya berjumlah sekitar 2900 orang pada tahun 1989, di wilayah Sela, yaitu di lembah-lembah Sungai Thay, Sungai Hao dan Sungai Weip, yang terdapat pada bagian Timur Pegunungan Tengah di Irian Jaya, Indonesia. Penduduk tersebut mendiami bagian baratdaya dari daerah kebudayaan Mek. Oleh karena sedikit saja yang diketahui tentang orang Sela, maka studi ini merupakan upaya awal untuk menggambarkan dimensi ekonomi, sosial dan agama dari kebudayaan mereka.

Bab 1 dimulai dengan suatu pandangan umum tentang berbagai golongan etnik di daerah kebudayaan Mek. Pandangan umum itu disusul dengan suatu deskripsi singkat tentang masyarakat-masyarakat tetangga dari komunitas-komunitas Mek. Dengan demikian, diberikan suatu gambaran umum tentang keadaan geografi serta kebudayaan tempat orang Sela terdapat.

Selanjutnya diberikan beberapa keterangan tentang keadaan iklim di daerah Sela dan pengaruhnya terhadap kehidupan penduduk setempat. Rata-rata curah hujan setahun dari satu periode selama sepuluh tahun adalah 4035 mm, sedangkan rata-rata hari hujan selama setahun adalah 287 hari. Selain itu, beberapa peristiwa alam juga ditunjukkan, seperti bencana alam dan angin gunung.

Kemudian dilanjutkan dengan suatu ringkasan tentang beberapa data demografi (meliputi keadaan rumahtangga, golongan umur dan pola-pola migrasi); keterangan-keterangan tersebut diperoleh dari hasil sensus penduduk yang dilakukan pada tahun 1984. Pada tahun 1988/89, data-data itu diteliti kembali dan diperbaharui, selanjutnya perubahan-perubahan penting yang terjadi didiskusikan. Keterangan sensus tentang perkawinan dan klen-klen dimuat pada bab 3.

Sesudah itu diberikan suatu uraian singkat tentang apa yang pada umumnya dinamakan sejarah kontak antara komunitas-komunitas Mek dengan dunia 'luar', yang mulai pada tahun 1910, tetapi baru berkembang secara sungguh-sungguh pada tahun 1960-an.

Pada bagian akhir bab 1, dibicarakan kondisi-kondisi yang saya alami ketika melakukan penelitian di antara orang Sela.

Dalam Bab 2 didiskusikan unsur ekonomi dari kebudayaan orang Sela. Atau dengan perkataan lain, cara-cara apa yang digunakan untuk berinteraksi dengan

lingkungan dan memanfaatkannya demi mempertahankan dan memelihara pola kehidupannya. Pertama-tama, bab ini meliputi sumber-sumber pangan (makanan). Cara pertama untuk mendapat makanan adalah meramu berbagai tumbuh-tumbuhan atau hewan (mengumpulkan, berburu dan menjerat). Cara kedua adalah beternak hewan, khususnya babi, adalah sangat penting. Akan tetapi, seperti halnya penduduk Pegunungan Tengah lainnya, orang Sela adalah terutama petani. Tanaman pokok yang diusahakan adalah *sweet potato* atau ubi manis; jenis-jenis tanaman penting lain yang diusahakan adalah *taro* atau keladi, *sugarcane* atau tebu dan pisang. Aktivitas-aktivitas pertaniannya seperti menyiapkan dan memelihara kebun-kebun, pada umumnya disesuaikan dengan baik terhadap lingkungan alam yang berat, yang merupakan tempat kediamannya. Juga diberikan gambaran singkat bagaimana bahan makanan pokok ditanam, disiapkan untuk konsumsi dan dibagikan kepada orang lain.

Kemudian didiskusikan berbagai bentuk kebudayaan materialnya di bawah kategori-kategori berikut: pakaian atau busana, menghias diri, peralatan dan perlengkapan, senjata dan peralatan pertahanan, perumahan dan perkampungan. Uraian-uraian ini kemudian dilanjutkan dengan suatu seksi tentang ekspresi seni, terutama nyanyian atau lagu-lagu dan tari-tarian *mos*. Dalam bagian akhir dijelaskan secara ringkas sistem berhitung yang digunakan oleh orang Sela yang didasarkan pada perhitungan 27. Berkaitan dengan itu saya memberikan daftar angka-angka dan bagian-bagian dari tubuh yang berkorespondensi dengan angka-angka itu.

Bab 3 membahas dimensi sosial dari kebudayaan orang Sela. Di dalamnya saya menguraikan cara-cara yang digunakan untuk saling berinteraksi antara mereka baik secara perorangan maupun secara komunitas. Bab ini dimulai dengan suatu gambaran umum tentang fase-fase utama pada lingkaran hidup dari seseorang, yaitu kelahirannya, masa kanak-kanak, masa remaja, dewasa dan kawin, dan akhirnya usia lanjut dan mati. Dalam gambaran umum ini didiskusikan juga peristiwa (*female*) *infanticide* atau pembunuhan bayi (perempuan), upacara *wit* atau inisiasi pemuda maupun upacara *lila*, dan bentuk perilaku yang dikenal sebagai *pabya* (hubungan seksual dengan calon partner kawin yang dilarang) dan cara masyarakat mengambil tindakan untuk mencegah bahayanya.

Kemudian perhatian diarahkan pada sistem kekebaratan. Dalam bentuk-bentuk diagram saya menyusun istilah-istilah kekebaratan baik yang ada hubungan darah langsung maupun jarak hubungan kerabatnya jauh. Setiap istilah kekebaratan itu saya jelaskan secara singkat, dan juga saya menjelaskan bagaimana sesungguhnya sistem tersebut berfungsi.

Lebih lanjut, didiskusikan *sisya*, yaitu suatu unsur masyarakat yang saya namakan 'clan' (klen). Ada kurang lebih empatpuluh golongan sosial serupa itu di

seluruh wilayah Sela. Banyak di antaranya membentuk kerumunan berkelompok, yang diumpamakan oleh mereka seperti hubungan antara saudara laki-laki dengan saudara perempuan. Seterusnya, di daerah Sela ditemukan pelapisan klen-klen dari barat dan timur, yang saling bertumpangtindih dalam tingkatan-tingkatan tertentu. Pada akhir seksi ini saya memadukan semua data sejauh data tersebut ada pengaruhnya terhadap sistem perkawinan.

Bagian akhir dari bab ini membicarakan kepemimpinan dalam masyarakat, masalah-masalah pokok mengenai pertukaran dan perdagangan, dan konflik-konflik serta cara-cara penyelesaian konflik.

Dalam Bab 4, saya membahas beberapa aspek tentang bidang keagamaan atau religi. Perlu untuk dikemukakan di sini bahwa data yang saya gunakan untuk membahas aspek ini masih bersifat tentatif dan kurang lengkap. Pertama-tama saya melaporkan tentang konsepsi-konsepsi atau ceritera-ceritera tentang asal mula alam semesta dan penduduknya, meliputi peranan *yùli kal*, yaitu adanya kepercayaan bahwa berbagai umat manusia berasal dari dahan-dahan (yang jatuh) dari sebuah pohon yang tumbuh menjulang tinggi di pusat daerah Sela.

Selanjutnya didiskusikan roh-roh halus dan pengaruhnya. Dalam konteks ini perhatian diberikan juga kepada kepercayaan yang berhubungan dengan kesakitan dan kematian.

Di antara komunitas-komunitas Sela terdapat orang-orang tertentu yang mempunyai kemampuan untuk berkomunikasi dengan dunia 'lain' yang berkwalifikasi sebagai dukun penyembuh yang dapat menyembuhkan orang sakit (*healers*) atau berkwalifikasi tukang sihir yang dapat menyusahkan orang lain (*sorcerers*).

Bagian akhir dari bab ini memuat sejumlah keterangan tentang tempat-tempat suci, bangunan-bangunan suci, dan benda-benda suci, khususnya tentang perisai-perisai *kilabi* dan batu-batu *yogaba*.

Dalam Bab 5 dicatat proses-proses perubahan dalam bidang kehidupan ekonomi, sosial dan keagamaan. Oleh karena proses-proses ini, cakrawala dunia seperti yang sudah lama dialami orang Sela sangat melebar, sehingga tidak dapat dibandingkan dengan keadaan sebelumnya. Proses-proses ini tidak selamanya membawa pengaruh positif; jika orang Sela semata-mata menggantungkan dirinya pada bantuan pihak luar untuk mempertahankan pola hidup yang baru, maka kadang-kadang mereka harus terpaksa menyesuaikan diri lagi sesudah keberangkatan 'orang luar'. Akan tetapi hal ini tidak pernah berhasil untuk mengembalikan mereka pada pola hidupnya yang lama secara lengkap.

Perubahan-perubahan baru itu pertama-tama diperkenalkan dari luar, berasal terutama dari para misionaris asing. Namun, sejak permulaan para penginjil dan petugas kesehatan dari tempat-tempat lain di Pegunungan Tengah juga memainkan

kan peranan penting (atau setidaknya-tidaknya lebih penting) dalam mendorong perubahan. Pada tahap akhir, proses perubahan itu dibawa juga oleh guru-guru sekolah yang tiba kemudian di Lembah Sela. Peranan yang paling kecil dan secara tidak langsung berasal dari pihak pemerintah.

Namun demikian, orang Sela bukan penerima pasif. Sebaliknya, mereka mengambil ide-ide baru itu dan memperkenalkannya di antara warga kampung sendiri dengan semangat besar.

Atas dasar alasan ini, saya berpendapat bahwa kita tidak dapat berbicara tentang perihal *'agents'* atau agen perubahan dan *'recipients'* atau penerima perubahan. Bersama-sama, kita adalah partisipan dalam proses kehidupan ini – suatu karunia pokok bagi manusia – dan oleh karena itu, adalah menjadi kewajiban untuk melindungi (tradisi) dan mengembangkan (perubahan) kehidupan ini. Hal ini mengandung dua pengertian.

Pertama, jika para agen perubahan itu tidak merubah dirinya sendiri di dalam dan melalui proses ini, maka mereka bukanlah partisipan perubahan dalam arti yang sesungguhnya. Semua pihak yang terlibat dalam proses ini harus berubah, sebab menurut saya tidak ada alternatif.

Kedua, oleh karena mereka adalah makhluk manusia, maka partisipan dalam proses ini mempunyai kedudukan yang sama baik dalam identitas, derajat maupun harga diri. Hal ini berarti, bahwa orang Sela dan juga penduduk Pegunungan Tengah lainnya adalah memenuhi syarat dan berkompotensi untuk berpartisipasi secara aktif, sebagai partner yang dewasa dan mampu, dalam proses perubahan yang sedang berlangsung baik secara lokal maupun nasional. Saya sangat percaya pada mereka, dan mereka patut menerima respek dan loyalitas kita.

This translation has been prepared by Drs. Johsz R. Mansoben.